

Kutatás, kutatásszervezet és tudománypolitika az Európai Unióban

Vitakérdések

Első kérdés: kutatói jövő az Európai Unióban • Második kérdés: az EU jövőbeli tudománypolitikája • Harmadik kérdés: az EU várható preferenciái a tudománytámogatásban • Negyedik kérdés: az állami tudománypolitika szerepe az Európai Unióban • Ötödik kérdés: a magyar tennivalókról

---

Tisztelt Hölgyeim és Uraim! Kedves Barátunk, Raoul Kneucker úr!

Mit jelent számunkra, kutatók számára az Európai Unió területigazgatási továbbfejlesztése és várható keleti kiterjesztése? Mennyire fogja ez a kutatói létet, a kutatói gondolkodást befolyásolni? Nap mint nap feltesszük magunknak a kérdést, mivel 1999. január 1-jétől Magyarország a tudományos szervezet terén tagja lesz az EU-nak. Azaz: részt vehetünk a keretprogramok pályázatain – igaz, hogy pályázatunkhoz partnerként meg kell nyerni legalább egy, uniós tagállam területén működő intézetet. A mai megbeszélésünket az Országos Műszaki Fejlesztési Bizottsággal (OMFB) közösen azért hívtuk össze, hogy a tudományos csatlakozás néhány alapkérdéséről vitázzunk. Folytatása ez a mai konferencia annak a megbeszéléssorozatnak, amelyet nemrég az akadémiai intézethálózat igazgatóinak konzultációjával kezdtünk, és ahol azt firtattuk: milyen feltétele van annak, hogy intézeteink eredményesen pályázzanak. Beszéltünk egy esetleges akadémiai és OMFB-rezidens brüsszeli kiküldéséről, az alakuló kutatóközpontok lehetséges szerepéről és így tovább. Most meghívtuk Raoul Kneucker urat, aki az osztrák kormányban a tudománypolitika élén áll, s aki Magyarországon a kutatásszervezetek vezetői között jól ismert személy. Magunkat és általában a hazai tudományos menedzsmentet szeretnénk felkészíteni e beszélgetésekkel.

1999. január 1.

1998. november 5. Előadás az MTA, az OMFB és az Oktatási Minisztérium közös szervezésében rendezett „Az Európai Unió V. (K+F) keretprogramjának távlati” c. tanácskozásán.

Kultúr- és tudomány-politika az EU-ban Bizonyos alapismeretekkel mindnyájan rendelkezünk az Európai Unióról és tudománypolitikájáról. Személyes tapasztalatom azonban – mint az EU keleti kiterjesztésével foglalkozó több nemzetközi bizottság tagjának –, hogy a kultúr- és tudománypolitika mind az unióban, mind a csatlakozásokra váró országokban az érdeklődés perifériájára szorul. A tudomány- vagy a kultúrpolitika sok részletkérdéséről – ha összevetem a biztonságpolitikával, a környezetvédelemmel, az agrárpolitikával vagy akár a bankrendszerrel folyó vitákkal, nem is beszélve most a politikai érdekképviselések ügyében vívott kegyetlen összeapásokról – egyáltalán nem is esik szó. Engedjék meg, hogy mint az Akadémia elnöke, mint nemzetközi bizottságok tagja és mint évekig intézetigazgató, néhány témakörrel vitaindító kérdéseket állítsak.

ELSŐ KÉRDÉS: KUTATÓI JÖVŐ AZ EURÓPAI UNIÓBAN

Az Európai Unióban működő kutatásszervezetekről szólva először magáról a kutatóról és a 21. század tudományáról kell beszélni. Hiszen a kutatásszervezetnek elsődleges célja a kutatói gondolkodás fejlődésének segítése és a kutatás társadalmi hatékonyságának növelése. (Ezt nem feledhetjük, mert korunk kutatásszervezete hajlik öncélúvá lenni, ugyanúgy, mint az élet más területén működő adminisztrációk is.)

A gondolkodás globalizációja A 21. század kutatója ugyanúgy egyetemesen gondolkodó kutató lesz, mint ahogy azok voltunk ebben az évszázadban is. A tudományos kutatás ún. globalizációja megelőzte a kereskedelem, a közlekedés, a gazdaság globalizációját. Az ókortól mindig is törekedtek mind a filozófiai gondolkodók, mind a kutatók az egyetemességre, és természetes érdeklődéssel fordultak a távoli világban élő kollégáik eredményei felé. Számunkra tehát az informatikával kibontakozó ún. totális globalizáció e szempontból nem hoz újat. Mi már most is világpolgárok vagyunk, azok leszünk a 21. században is. Az Európai Unió polgáraként ugyanúgy hatnak majd a kutatástechnikai feltételek és a kutatói gondolkodás tágulása munkánkra, mint ahogy hatnak ma is. Fokozottabb individualizálódás az ismeretszerzésben és a -közlésben (amelyet a komputerizáció további előrehaladása már jelez); a mostaninál is erősebben kollegiális teamek kialakulása a földrajzi-területigazgatási egységtől függetlenül; szintetizálás és részletkutatások új viszonya és egyensúlya; a kutatóképzés nemzetközi szervezeteinek erősödése; új folyóirat- és közlési rendszerek az informatika segítségével. Mind-mind olyan jelenségek, amelyekkel akkor is számolnunk kellene, ha az Európai Unió nem jönne létre. Az unió képviselte integráció csak erősíti a figyelmeztetést: a 21. század nemcsak a területigazgatási, a gazdasági rendszerek integrációja lesz, hanem a tudásé is.

És ugyanez vonatkozik a jövő század kutatóinak lokális kötődéseire is. Többször megfogalmaztam: mi világpolgárok vagyunk, egyetemesen gondolkodó kutatók, de lokálisan elkötelezett polgárok. Ahogy feladtunk is részben a tágabban vett lakóhelyünk természeti és társadalmi problémáinak tudományos megoldása, a helyi természet és a helyi társadalom karbantartása. A 21. században is így lesz ez. Nemcsak a társadalomkutatónak – a szociológusnak, történésznek, politológusnak, pszichológusnak – kell részt vennie a lokális karbantartó nagyüzemben, hanem a kémikusnak, fizikusnak, biológusnak is. Az, hogy az Európai Unió tagjai leszünk, illetve az, hogy az EU mindjobban a nemzetállamok fölé nő, csak azt jelenti, hogy a községi, az állami területigazgatási identitások mellett erősebb lesz a kontinentális identitás. Azaz az európai identitás. A kutatónak tehát többet kell majd foglalkoznia a kontinens *természeti és emberi viszonyaival*. A kutatásnak segítenie kell a nemzetállami határokat átlépő természeti és társadalmi folyamatok jobb megismerését és a konfliktusok feloldását.

*Lokális
karbantartás*

*Kontinentális
identitás*

A 19–20. század nemzetállamainak kialakulása magával hozta az adófizetők pénzéből működő értelmiség- és kutatóképzést, és az ugyancsak az adófizetők pénzéből működő tudományos intézeteket, tanszékeket. Az európai tudomány igen sokat köszönhet a nemzetállamoknak. De a tudománytörténetből tudjuk: ez a nemzetállami rendszer egyben arra is ösztönözte a kutatót, hogy az állam területének természeti és társadalmi jelenségeire összpontosítsa figyelmét. Ez természetes volt. De gátolta is ezzel, hogy a kutató figyelme a jelenségek valós térbeli összefüggéseire kiterjeszkedjék. Pedig tudjuk pontosan, hogy például a hét államon átfolyó Duna vízgazdálkodási, vízbiológiai és a folyó vízrendszeréhez köthető gazdálkodási, települési rendszereit azért nem tudjuk igazából megismerni, mert a Duna-kutatók hét nemzetállami kutatásszervezetbe tömörülnek. Nemzetközi bizottságok, konferenciák egyszerűen képtelenek átfogni őket.

*Nagyteréségi
szemlélet*

Kell tehát egy kontinentális hatókörű intézmény (intézet?), amelyik ezzel a témával foglalkozik. De ugyanígy vagyunk az élettudományokban a növény-, az állat- és az embervilágot érintő járványok kutatásával is. Nem is beszélek most a környezetpolitikáról, amelyet szintén hozzá kell igazítani a környezeti egységhez, és amely nemzetállami keretekbe kényszerítve soha nem lehet eredményes. Vagyis: az Európai Unió mint területigazgatási szervezet segíteni fogja az állami határoktól független természeti és társadalmi folyamatok kutatását. Az Európai Unió egyben a *kutató lokális kötődésének újragondolását* is kívánja: a községi, állami feladatok mellett sokkal nagyobb szerepet fognak kapni kutatási témáinkban a kontinentális folyamatok, és kutatói gondolkodásunkban sokkal nagyobb szerepe lesz a kontinentális identitásnak.

*Regionálisan
szervezett
intézetek?*

MÁSODIK KÉRDÉS: AZ EU JÖVŐBELI TUDOMÁNPOLITIKÁJA

Keret-programok, EU-preferenciák Az Európai Unió egységes, ún. közös tudomány- és kultúrpolitikát nem kíván folytatni. Lehet, hogy holnap erre lesz igény, de ma még nincs. Én az európai szintű *kultúrpolitikát* szükségesnek látnám, de egyetértek azzal, hogy az EU nem kíván államok fölötti *tudománypolitikai* adminisztrációt létrehozni. Meg akar maradni a ma is ismert, ún. keretprogramok szintjén. Azaz: a *kontinensen preferált témákra pályázatokat* írnak ki, és ezzel terelgetik a tagállamokban működő intézetek kutatásait bizonyos közös témák kidolgozására. Ugyanakkor sokunk előtt ismeretes, hogy e keretprogramok keretében folyó tudománypolitika céljairól és preferenciáiról már élénk viták folynak. Engedjék meg, hogy az elmúlt években kialakult érvrendszeremet és megfontolásaimat a következőkben vitára bocsássam!

Ki fogja eltartani a 21. század Európájában a tudományt? Válasz: természetesen a használók, vagyis a termelő, szolgáltató szektor (idesorolok a szabványosítástól az oktatásig mindent) és a maguk művelésére a polgárok.

A termelés-szervezet jövője Milyen lesz a 21. század termelési szervezete? Válasz: túlnyomórészt a nagytőke, illetve a *nagyvállalatok* fognak előretörni a termelési

NEMZETI VAGY UNIÓS DÖNTÉSI JOGKÖR LEGYEN? Közvélemény-kutatás, 1997 (%)		
	Uniós jogkörbe tartozzék	Nemzeti döntési jogkörbe tartozzék
Egészségügy és szociális ügyek	33	62
Oktatás	35	60
Kultúrpolitika	37	55
Munkajog	40	54
Média	40	52
ÁFA	46	44
Mezőgazdaság és halászat	50	43
Munkanélküliség kezelése	51	45
Valuta	51	42
Védelem	52	42
A politikai menedékjog szabályozása	54	38
Bevándorlási politika	55	39
Regionális politika	61	32
Környezetvédelem	63	33
Tudomány és kutatás	67	27
Külső politika	69	23
Kábítószert elleni küzdelem	70	26
Együttműködés a harmadik világ országaival	74	19

Forrás: How does the European Union work? Európai Bizottság, 1997. 20. old.

integrációt segítő informatikai eszköztár segítségével. Minden olyan területen – iparcikk-, élelmiszer-termelés, kereskedelem, szállítás, közlekedés stb. –, amelyen kifizetődik a koncentráció, a magán-nagyvállalkozások, azaz a nagytőke túlsúlya fog érvényesülni. A területigazgatási integráció (az EU) semmiképpen nem fogja akadályozni adminisztratív ezt a gazdasági koncentrációt, sőt elő kívánja segíteni azt: a munkaerő és az áruk szabadabb vándorlásával, a nagytársaság kínálta előnyökkel elő fogja mozdítani a nagytőke beáramlását a kontinensre. A kontinens gazdasága még inkább, mint ma, a nagytőke kezében lesz. Emellett a speciális gondoskodást kívánó vagy kistérséghez kötődő termelési ágazatokban megmaradnak a kisvállalkozások.

Mennyire fogja használni a magángazdaság a tudományt? És mennyire képes finanszírozni azt? Megítélésem szerint a jelenleg is kialakult helyzet nem változik a 21. század Európai Uniójában sem. A *multik* mind határozottabban hoznak létre saját kutatóbázisokat, de természetesen csak azokon a kutatási területeken, amelyek saját termékeiknek a versenyképességét növelik. (Ahogy ez ma is látható az informatika, a gyógyszeripar és az élelemtermelés területén.) De a nagytőke soha nem fogja finanszírozni a közszolgáltatásokhoz – rendfenntartás, szabványok, oktatás, közegészségügy, szociális gondoskodás stb. – szükséges kutatásokat. Ezek finanszírozása az államra marad. A *kisvállalkozások* pedig sem most és feltehetően a következő évszázadban sem lesznek képesek a tudományos kutatást támogatni, inkább csak felhasználók lesznek. És megmarad korunk nagy ellentmondása a nagytőke és az adófizetői közösség érdeke között: a nagytőke használja a társadalom egész oktatási és szolgáltató infrastruktúráját, amiért igaz, hogy adót fizet, de közvetlenül támogatni csak a saját termelési folyamatához kötődő kutatásokat fogja.

Tőke és tudomány

Mely tudományágak számíthatnak a nagytőke kiemelt támogatására a 21. század Európájában? Természetesen a műszaki és azon természettudományok, amelyek a termelési szférához közvetlenül kapcsolódnak. Így a fizika, a kémia, a biológia, illetve az ún. alkalmazott természettudományok: a gyógyszerkutatás, bizonyos agrár-, illetve informatikai kutatások. Ezek az ágazatok már ma is összehasonlíthatatlanul nagyobb támogatást kapnak a kutatószervezeten belül, mint ahogy arról mi egyáltalán kimutatásokkal rendelkezünk. (A nagyvállalatok jobbra bízalmas információként kezelik a K+F-re fordított pénzüsszegeiket.) A következő évszázad tudományfinanszírozásában dönteni kell arról: szabad-e az adófizetők pénzéből a jelenlegi mértékben párhuzamosan finanszírozni bizonyos nagy természettudományi kutatási témákat? Arányban áll-e a nemzetközi nagytőke által befizetett lokális adó azokkal a költségekkel, amely költségeket az állam jelenleg a nagytőke igé-

Alkalmazott tudományok

Mit finanszíroz az állam?

nyeinek kielégítését is szolgáló tanszékek és intézetek finanszírozására fordít? És mi lesz azokkal a kutatási területekkel, amelyek a mind esz- köztelenebb állam gondjaira vannak bízva?

Adók az EU-ban Hogyan jut hozzá a kutatás az adóforintokhoz a jövőbeni Európában? Az adók az unióban is községi és állami adók lesznek. Egyelőre nincs szó arról, hogy az adózásnak ezt az ezeréves európai rendszerét az unió megbontaná, és az egyenes adók közé beiktatna egy harmadik adótípust, a kontinentális adót. Az EU finanszírozása továbbra is az egyes államok által befizetett pénzüsszegekből történik. (Zárójelben jegyzem meg: nem vagyok benne biztos, hogy ez így maradhat a nemzetállami jogosítványok – köztük pénzkibocsátási és gazdaságpolitikai jogosítványok – feladása után.) Akárhogy lesz is, az biztos, hogy a tudomány a községtől (Communa, Gemeinde) csak nagyon kis mértékben várhat megrendeléseket. Jobbára csak a helyi szolgáltatáshoz szükséges alkalmazott kutatások – egészségügy, szociálpolitika, területfejlesztés, regionális agrár- és élelemgazdálkodás stb. – körében. Vagyis: a tudomány a 21. század Európában továbbra is három finanszírozási forrással számolhat: a *magán nagytőke*, a *nemzetállam* és az *Európai Unió*.

Az EU-finanszírozás mértéke Milyen mértékben fogja a tudományt az EU finanszírozni? Mindenki előtt ismeretes, hogy a keretprogramok jelenlegi 15 milliárd eurós keretét csak nagy érdekharok árán lehetne emelni. (Az EU sajnos még mindig a nagy nyugat-európai államok élelemtermelésének finanszírozója. Még mindig a költségvetés 70%-át viszik el a disznók, a tehének, miközben Nyugat-Európában óriási az élelemfelesleg, és a szakértők szerint az élelem minősége sem javul már nagyon.) Ez a 15 milliárd jelenleg az Európai Unió tagállamaiban kutatásra és fejlesztésre fordított pénzüsszegek 5%-a. Az általam ismert vitákban a leginkább tudománybarát álláspontot képviselők is csak arról beszélnek, hogy ezt a százalékarányt maximum 10%-ra emeljék. Ez óriási összeg lehet, de semmiképpen nem fogja „megrázni” az egyes államok tudomány- és kultúrpolitikáját. És véleményem szerint arra sem lesz alkalmas, hogy az egyes államok tudomány- és kultúrpolitikai belső szerkezetét megváltoztassa. Vagyis: az egyes *nemzetállamoknak maguknak kell* a következő évszázad alapvető tudománypolitikai céljairól és *tudománytámogatási preferenciáiról dönteni*. Ha tehát mi Magyarországon a tudománypolitikai reform részeként az elmúlt ötven év preferenciáinak módosítására vállalkozunk, azt saját erőből kell megtennünk.

Intézetek, egyének finanszírozása Mindezek után az utolsó részkérdésre is válaszolni kell: *kit* fog finanszírozni az Európai Unió? Válasz: tudományos műhelyeket, egyéneket, de semmiképpen nem az államokat. A „keretprogramok tudománypolitikája” a pályázatok tudománypolitikája lesz. Pályázni pedig nem az államok, hanem a tanszékek, intézetek és egyének pályázhatnak.

Ám csak a jó műszerezettségű, megfelelő infrastrukturális feltételekkel rendelkező intézetek tudnak sikeresen pályázni. Ezért újra kell gondolni nemzetállami szinten – a tudománpolitikai reform részeként – az alap- és projektfinanszírozás arányát. Ha az Európai Unió projekteket finanszíroz, akkor a tagállamnak elsősorban alapfinanszírozásra kell vállalkoznia. Vagy legalábbis: az alapfinanszírozási pénzeket úgy elosztani, hogy a nemzetközileg versenyképes intézetek nagyobb dologi és béráfordításokat élvezzenek.

Alkalmos-e erre a csatlakozásra váró országok jelenlegi tudományfinanszírozási rendszere? Azt hiszem, egyáltalán nem alkalmas. Ismeretes, az uniós pályázatok feltétele, hogy a projekt költségeinek egy részét a pályázó maga állja. Elképzelhető-e, hogy a magyar állam a tudományfinanszírozásra elkülönített pénzeszegekből egy ilyen „pályázattámogató alapot” hozzon létre? Erre irányuló eddigi javaslataink nem találtak meghallgatásra.

*Projekt-
és alap-
finanszírozás*

Az Európai Unió tudományfinanszírozása véget fog vetni a hazai tudományfinanszírozásban meglévő egyenlősdinek. Az „értékelést” ezentúl nem mi fogjuk egymásról adni, hanem az uniós pályázatok sikeressége. Beszelnünk kell tehát arról is, hogy mennyire változnak meg az állam feladatai a tudományfinanszírozás területén.

HARMADIK KÉRDÉS: AZ EU VÁRHATÓ PREFERENCIÁI A TUDOMÁNYTÁMOGATÁSBAN

Az Európai Unió tudományos aktivitásának témakörei, azaz preferenciái az EU előtörténetének évtizedeibe nyúlnak vissza. Már a római szerződésben (1957) is az áll, hogy a tudományos aktivitás terjedjen ki az együttműködések minden területére. Az európai integráció pedig, mint tudjuk, a nehézipar (szén, acél) és az atomipar kontinentális közös céljai köré szerveződött. Azután kiterjeszkedett ez az élelemtermelésre, majd fokozatosan a környezetvédelemre. Természetes, hogy az Európai Közösség keretprogramjainak preferenciái is ezeket a témaköröket követték. Ezzel is magyarázható, hogy az unió tudománpolitikája az iparhoz és később részben az élelemtermeléshez kötődik. A kontinentális tudománpolitika kezdetét is a nukleáris kutatások terén megindult együttműködéstől számítjuk (1948), és ez a tematika jellemzi az 1974–79 közötti „First research and development activity”-t, valamint az 1984-től megindult keretprogramokat.

*1974: az első
közös kutatás*

1992-ben megalakult az Európai Unió. A kezdeti gazdasági közösségből immáron társadalmi-politikai közösség lett. A tagállamok együttműködése a társadalmi érintkezés egyre több területére kiterjeszkedett és mindinkább kiterjeszkedik. Mind több jogi, a munkaerő-vándorlásból,

*Természet- és
élettudományok*

a számtalan joint venture-ből származó emberi, társadalmi probléma merül fel az új integratív szervezetben. A Közös Piacból lényegében egy laza, de mégiscsak szövetségi államrendszer alakul. Érthető volt, hogy 1992 után különböző fórumokon hangoztattuk mind növekvő számmal: az unió tudományos aktivitása terjeszkedjék ki a társadalomra, az emberekre is.* A keretprogramok azonban megmaradtak a régi tematikáknál. (Pontosabban az élettudományokat és az informatikát beemelve modernizálta a régi természettudományos tematikákat.) Az Európai Unió tudománypolitikája és az EU általános célkitűzései között durva ellentmondás keletkezett. A tudománypolitika – a maga rögzült bizottságaival – csak nehezen követi az unió általános céljait, az integráció új feladatait. Mint ahogy az unió általános bürokráciája is nehezen veszi tudomásul a Közös Piac és az Európai Unió közötti különbségeket.

*Társadalom-
tudományok?*

Most, 1998 júliusában Berlinben, az „Amszterdam után” című Európa Fórumon már a fordulat jelei látszottak. A fórumon a legnagyobb feltűnést az keltette, hogy Santer elnök és néhányan a referálók, hozzászólók közül sürgetni kezdtük az unió aktivitását a társadalompolitika terén. Illetve – jómagam – a társadalomtudományok területén. Jelezve: az új integrációban végbemenő társadalmi, szociális mozgásokat tanulmányozni kell, ez lehet egy aktív kontinentális társadalompolitika előfeltétele. És most, 1998 őszén, a 6. keretprogram kialakításának idején reménykedünk abban, hogy a keretprogramok preferenciái közé végre bekerülnek a társadalomtudományos témák is.

Nekünk, a nemzetállami adminisztrációban részt vevő kutatószervezőknek is tudomásul kell vennünk: az Európai Unió nemcsak ipari-technikai-igazgatási egység lesz, hanem emberek lakóhelye is, ezért az itt végbemenő társadalmi-kulturális folyamatokat európai összehasonlításban is vizsgálni kell.

*Regionális
természeti-
karbantartás*

Erősödni fog az államhatárokat átlépő regionális természeti és társadalmi folyamatok kutatásának igénye. Minden szakértő egyetért abban, hogy a regionális kutatási témákat csakis regionális szervezetekben lehet kidolgozni. Nem bíznak abban – ahogy erre a Duna fentebbi példájában is utaltam –, hogy a nemzetállamok különböző bilaterális vagy multilaterális bizottságai eredményesek lehetnek. Ezért az EU azt ösztönözzé – hangzik a vélemény –, hogy maguk a kutatóműhelyek lépjenek szervezeti szövetségre adott időre a regionális témák kutatására.

*Intézetek
kontinentális
alapokon?*

Vitatott, hogy uniós szinten kell-e azokat a nagy műszeres intézményeket létrehozni, amely intézményeket nemzetállami szinten nem érdemes működtetni. Például az atomkutató, illetve részecskegyorsító kutatóegységeket. (Az uniót természetesen nyomja az Egyesült Államok

* Vö. erre 1998. július 4. „Emberközpontú Európa-politika, emberközpontú tudomány”.

hatalmas kutatási potenciálja és az a tény, hogy az USA mint nemzetállam lép fel a tudomány finanszírozásában, és a nemzetállam hadügyi és stratégiai, valamint egészségügyi szolgáltató céljaihoz hatalmas adófizetői pénzeket rendel. És e pénzekből olyan modern és nagyméretű kutatóintézeteket hoz létre, amelyekkel a kis államok kevés adóbevételeiből fenntartott intézetei soha nem lesznek versenyképesek. Nyitott kérdése ez többek között az unió tudományfinanszírozási vitáinak.)

Vagyis az Európai Unió célrendszere változik, és így változnak az unió tudománypolitikájának céljai és tematikai preferenciái is.

NEGYEDIK KÉRDÉS: AZ ÁLLAMI TUDOMÁNPOLITIKA SZEREPE AZ EURÓPAI UNIÓBAN

Az Európai Unió, úgy tűnik, nem fogja a tudománypolitika terén átvenni a nemzetállam funkcióit. Nem fog úgy centralizálni, mint a külügy, a pénzügy, a hadügy terén, és nem fog előírni olyan szigorú normatívákat a tagállamok részére, mint a termelés, a környezetvédelem vagy általában az igazgatás terén. A nemzetállamoknak tehát igenis aktív tudománypolitikát kell folytatniuk, szinte „függetlenül” a kontinentális tudománypolitikától. Mely területeken lesz szükség erre az aktivitásra?

*Nincs
EU-normatíva*

Az államok tudományfinanszírozási aktivitása változatlan marad a szolgáltató állami funkciókhoz kötődő tudományos szférában. Így mindenekelőtt az oktatásban, felsőoktatásban, a kutatóképzésben.

*Változatlan
állami aktivitás*

Növekedni kell az állam tudományszervezői aktivitásának az állam területének karbantartásához közvetlenül kapcsolódó kutatások területén. Így a föld, a víz, a levegő, a növénytakaró és az állatvilág, valamint a lokális társadalom karbantartását végző tudományterületeken. (Egyszerűnek látszik azt mondani, hogy a földtudományok, az ökológia, a vízgazdálkodás, az agrár- és orvostudomány, a műszaki tudományok kapjanak nemzetállami preferenciát. De lehetséges-e ez a „karbantartás” a fizika, a kémia, a biológia, sőt a matematika lokális jelenléte nélkül? Egyértelműen nem.) Szükséges tehát, hogy az állam az ún. *innovációs lánc egészét finanszírozza, ha súlypontosítottan is.*

Az uniós tudománypolitika, mint említettük, a keretprogramok tudománypolitikája. Ezeknek a keretprogramoknak a pénzalapjai a tagállamok befizetéseiből állnak össze. És ezeket a befizetett összegeket csak a honos intézetek tudják pályázatokkal visszanyerni. Vagyis az államnak még anyagi érdeke is fűződik ahhoz, hogy a versenyképes intézetek kiemelt alapfinanszírozást biztosítsa. (Magyarország és a csatlakozás előtt álló országok számára reális annak a veszélye, hogy négy év múlva többet fizet be az EU tudományos kasszájába, mint amennyivel onnan részesül. Négy év alatt fokozatosan érjük el a 100%-os befizetési költsé-

*Tagállamok
befizetései*

*Az állam alap-
finanszírozási
funkciója* get, amelyet a jelenlegi intézetállomány, megítélésem szerint, nem tudna visszanyerni.) Most, amikor az állami finanszírozáson belül a projekt-finanszírozás egyoldalú növelésére törekszünk, vigyázni kell: az alap-finanszírozás visszaszorulása könnyen intézeteink versenyképtelenségéhez vezet, amelyre az egész ország ráfizet.

Az Európai Unióban előreláthatóan különböző nemzeti kultúrák fognak együtt élni. Az unió etnikai, vallási sokszínűsége akkor őrizhető meg, ha az ezen etnikai sokszínűség megmaradásához szükséges intézményeket a nemzetállamok kiemelten finanszírozzák. Ezek közé tartozik mindenekelőtt a nemzeti nyelv, a nemzeti hagyományok, illetve az ezeket ápoló-hordozó tudományok (nyelv, történelem, néprajz, művészettörténet). Az Európai Unió soha nem tudja finanszírozni a lokális szociális és egészségügyi konfliktusok kutatását. Ezek is a nemzetállamok kiemelt tudományfinanszírozási preferenciái közé kell hogy tartozzanak.

*Szolgáltatások
finanszírozása* Végül: az államnak kiemelten kell finanszíroznia a kontinens termelési, kereskedelmi működőképességéhez szükséges szolgáltatásokat és az e szolgáltatásokhoz kötődő tudományokat. (A szabványosításhoz, műszaki ellenőrzéshez, rendfenntartáshoz stb. kapcsolódó természet- és társadalomtudományos ágazatokat.)

Vagyis az európai uniós tagság korántsem jelenti az állami tudománypolitika leépítését.

ÖTÖDIK KÉRDÉS: A MAGYAR TENNIVALÓKRÓL

*Autonómiák
erősítése* Erősíteni kell a magyar tudománypolitikában az autonómiák súlyát. Új centralizmus fenyeget, arra hivatkozva, hogy a szétaprózott kutatás-szervezet versenyképtelen intézmények tömegét eredményezi. Ez utóbbi állítás igaz. Sajnos, az 1990 utáni kultúrpolitika képtelen volt egyensúlyt teremteni az egyetemi hallgatók létszámának növelése és az egyetemi szervezet racionalitása között. A politika nem mert nemet mondani a számtalan lokális egyetemalapítási akcióra, mert nem volt hosszú távú terve a meglévő egyetemek regionális központokká fejlesztésére. Az eszközök összpontosítására van szükség, de nem a végrehajtó hatalom szárnya alatti koncentrációra. Ez egyrészt a napi politika szempontjainak behatolását eredményezheti a kutatásszervezetbe, másrészt visszafogja a kutatóintézeti és az országos autonómiák (MTA, OMFB, OTKA) fejlődését. Márpedig, mint láthattuk, az Európai Unió pályázatain éppen az autonómiáknak kell versenyezniük. (Mint ahogy a nem tudományos célú alapokat, így a területfejlesztési alapot is csak autonómiák, azaz községek pályázhatják meg.)

Új szemléletű tudományos menedzsmentre van szükség mind a végrehajtó hatalomban, mind az országos, mind a lokális autonómiákban (egyetemek). A menedzsmentnek csak egy része – mindenekelőtt a piachoz közel álló alkalmazott kutatások területén – kezeli realitásként a piacgazdaságot, és azt, hogy a piacgazdaság minden kutatási területen valódi szakmai-társadalmi kihívásokat is megfogalmaz. A fizikusnak éppúgy, mint a történésznek vagy a nyelvésznek. Az 1990 előtti években kialakult „tudományos háztáji” szemlélettel szakítani kell, a piac nem a mellékkereset forrása, hanem kihívásközvetítő. Ugyanakkor az intézetek menedzsmentjének sokkal nagyobb önállóságra van szüksége, amelyet az akadémiai, az egyetemi adminisztratív vezetőknek segíteni kell. Tisztázni kell az intézetek által működtetett épületek vagy a létrehozott értékek tulajdonjogát. De mindenekelőtt segíteni kell, hogy az intézeti menedzsment önállóan tárgyaljon a nemzetközi diszciplináris partnerekkel.

*Új szemléletű
menedzsment*

Újra kell gondolni az országos autonómiák és az állam tudományos külpolitikáját. Az informatika kora leértékeli az 1945–90 között kifejldött tudománydiplomáciai adminisztrációt. A tudományos kapcsolatok mindinkább az interneten keresztül, a kutatók személyes kezdeményezése révén szövődnek. Ezt segítik a nemzetközi – így az uniós – projektfinanszírozások. Az állami tudománpolitikának mindinkább belső szervező funkciója lesz, és az állam, valamint az országos autonómiák nemzeti reprezentációs szerepe Nyugat-Európában máris rendkívül visszaesett. Nálunk, Kelet-Európában – a szovjet rendszer túlzott állami reprezentációs politikája részeként – még mindig megmaradt. Nem jelenti mindez azt, hogy ne lenne szükség az országos szintű tudományos-technikai adminisztrációra.

*Tudományos
külpolitika*

Szerencsésje Magyarországnak, hogy Tudomány- és Technológiapolitikai (TÉT)-attasé rendszere jól működött a rendszerváltás évtizedeiben is. Az OMFB vezetőinek ezért köszönetet kell mondani. Most azonban a TÉT-attasék szerepét is újra kell gondolni. Elképzelhető-e az – kérdezem magamat is –, hogy a TÉT-attasé-rendszert olyan szintre fejlesszük, hogy azok a különböző államokban működő tudományos műhelyek összekötésében részt vegyenek? De ugyanígy kérdezem magamat: alkalmas-e arra az országos szintű tudományos külpolitikai adminisztráció – minisztériumok, az Akadémia főosztályai, osztályai vagy az egyetemek külkapcsolati osztályai –, hogy segédkezzenek az intézetek közötti kapcsolatok kialakításában? Vagy jobban az intézetek fogják saját „tudományos külpolitikájukat” alakítani? Én úgy látom, hogy ez utóbbi fog megvalósulni, és így kell átrendezni a kutatásszervezői státusokat is. A pusztán formális, szerződés-aláíró és egymást ebédeltető nemzetközi kapcsolatokat fel kell hogy váltsa a napi kutatói munkát segítő-szervező tudományos külpolitikai adminisztráció. A tudomány-

TÉT-attasék

politika területén is áll az igazság: az Európai Unió nem az államok, hanem a polgárok, a kis közösségek uniója lesz.

*

Ausztria szerepe Végül köszönetet mondok a szomszédos Ausztria kormányzatának azért, hogy mint az EU soros elnöke, törődik a keleti kiterjesztés ügyes-bajos napi dolgaival. Személyes tapasztalatom, hogy az unió keleti kiterjesztésével elsősorban a német és osztrák politikusok, gazdasági vezetők, tudományos tisztviselők foglalkoznak. A nyugat-európai államok tisztviselői valahogy még távolinak tekintenek bennünket, keleti államokat. Köszönöm tehát, hogy Kneucker úr a mai konzultációra Budapestre látogatott. Remélem, hogy a tudománypolitikusok és a kutatás-szervezők közötti jó kapcsolat a kutatók közötti kapcsolatokra is ösztönzően fog hatni, és közelebb kerülünk a bennünket elsősorban vezető alapelvhez: a tudás integrációjához.

Kézirat.